

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI MATEMAATIKA – LOODUSTEADUSKONNA GEOLOOGIA OSAKONNA LUGU AASTATEL 1945–1960

Asta Oraspõld

Käesoleva kirjutise koostamiseks andis mulle ajendi tõdemus, et 1945. aasta sügisel geoloogia osakonda õppima asunuist olen veel ainsana elus. Lahkunud on kõik minu õpetajad ning veelgi enam – manalateele on läinud samuti enamik neid, kellega samaaegselt üliõpilased olime ning seejärel juba õppejõududena tegutsesime.

Kuna minu tegevus geoloogia osakonnas on seotud selle loomisega 1945. aastal, siis võtsin endale kohustuse vaa-delda osakonna lugu selle esimese 15 aasta jooksul, mil osakonnas oli maksimaalne hulk üliõpilasi ning osakond elas üle üpris keerukaid aegu.

Alljärgnev baseerub nii minu isiklikel mälestustel kui ka osakonna kateedrite arhiivimaterjalidel ning mitmetel erinevatel trükitel ilmunud töödel.

Sõjajärgne geoloogia-õppe taastamine Tartu Ülikoolis

Kui Eestis 1940. aastal kehtestati Nõukogude võim, hakati 1940/41. õppeaastal ümber korraldama õppetööd ka Tartu Ülikoolis ning seda vastavalt Nõukogude Sotsia-listlike Vabariikide Liidus (NSVL) kehtivale õppekorraldusele. Kehtestati kursuste süsteem.

Matemaatika-loodusteaduskonnas loodi geograafia-geoloogia osakond kahe – geoloogia ja geograafia kateedriga. Geoloogia kateedri juhatajaks ja professoriks kinnitati Eesti NSV Hariduse rahvakomissari käskkirjaga professor Armin Õpik. Samuti määrati ta geograafia kateedri juhataja asetäitjaks (Isakar 2005). Õppetöö põhjalikum sisuline ümberkorraldamine jäi siiski ära, sest algas sõda ja juba 1941. aasta suvel algas saksa okupatsioon, mis Tartu jaoks lõppes alles 25. augustil 1944. Kuigi siis lõppes otsene lahingutegevus, jäi Tartu ikkagi veel septembri keskpaigani rindelinnaks, mida pommitati ning mille tulemusel põlesid maha paljud hooned, sealhulgas Vanemuise teatrihoone, Jaani kirik jt. Tugevasti sai kannatada ka Aia 46 (praegune Vanemuise) tänava õppehoone (Mitt 1977).

Sõja lõppemisel taastati Eestis uuesti Nõukogude kord. Võrreldes varasemaga oli olukord ülikoolis muutunud. Paljud õppejõud olid emigreerunud. Anatoli Miti, Üli-kooli üld- ja eksperimentaalfüüsika kateedri juhataja (1945–1960) ja matemaatika-loodusteaduskonna dekaan (1951–1961), meenutuste järgi olid matemaatika-loodus-teaduskonnas keemia, füüsika ja geograafia erialad nime-katest teadlastest tühjaks jäänud. Geoloogia erialalt oli lahkunud **Armin Õpik**. Ainsana oli paigale jäänud Karl Orviku, kellele pandigi geoloogia eriala jätkamise kor-raldamine ülikoolis. 1944. aasta hilissügisel taastati üli-koolis geograafia-geoloogia osakond geoloogia ja geo-graafia kateedriga, ainult selle erinevusega, et juhatajaks ja juhataja kohusetäitjaks määrati Karl Orviku. Muuseas oli ta paariks kuuks määratud ka Vanemuise õppehoone komandandiks, kes pidi organiseerima töid nii, et ruu-mid oleksid õppetööks enam-vähem kasutatavad. Kõige keerulisem oli olukord õppehoone küttesüsteemiga, mis oli sõjas tugevasti kannatada saanud ning oli rivist väljas veel 1945/46. õppeaasta talvel, mil mina olin esimesel kursusel. Geoloogia auditooriumi oli paigutatud raudahi, mille kütmisest jäi väheseks ning üliõpilased istusid loen-gus mantlites.

Siinkohal on põhjust meenutada, et K. Orviku oli palju aastaid töötanud ülikoolis professor A. Õpiku alluvuses vanemassistendina (vt. Isakar 2005), teinud mitmesugust teadustööd ning jõudnud 1940. aastal kaitsta doktoritöö, mille põhjal talle omistati doktorikraad. Kõik see andis võimaluse kinnitada ta 1945. aastal (professorikutse kin-nitati 1946. aastal) ka professori ametikohale.

Pärast A. Õpiku emigreerumist said avalduda K. Orviku suurepäraseks organisaatorivõimed. Oli saabunud Karl Orviku aeg. On tõenäoline, et ettepanek luua ülikoo-lis kolm geoloogia-alast kateedrit, tuli just K. Orvikult. Kuna ta oskas nende vajadust küllaldaselt põhjendada, siis asutati Eesti NSV Haridusministeeriumi 1945 aasta 23. aprilli käskkirjaga geograafia-geoloogia osakonnas

(alates 1946. aastast geoloogia osakond) üldise geoloogia ja geomorfoloogia, paleontoloogia ja stratigraafia ning mineraloogia ja petrograafia kateedrid. Üldise geoloogia ja geomorfoloogia kateedri juhatajaks professori ametikohale kinnitati K. Orviku. Teistele kateedritele tuli juhatajad K. Orvikul leida.

Loodusteaduste doktor **Artur Luha** töötas tollal Eesti NSV Tööstuse Teadusliku Uurimise Keskinstituudis maa-varade osakonna juhatajana ning tal olid ka pikaajased pedagoogilised ja rakendusgeoloogilise uurimistöö kogemused. Temalt saadi nõusolek ning ta kinnitati paleontoloogia ja stratigraafia kateedri juhatajaks ja professoriks. Mineraloogia ja petrograafia kateedri juhataja kohale asumiseks tehti ettepanek magister **Evald Mölsile**, kes töötas A. Luhaga samas instituudis sektorijuhatjana. Pärast ülikooli lõpetamist (1942) oli ta töötanud mitmesugustel rakendusgeoloogilistel töödel. Pedagoogilise töö kogemused E. Mösil puudusid. Hoolimata sellest kinnitati ta Eesti NSV Haridusministeeriumi rahvakomissari vastava käskkirjaga nimetatud kateedri juhataja ja dotsendi ametikohale.

Sellele järgnes juba kateedrijuhatajate töö abijõudude, s.t assistentide leidmiseks. Nendeks said sõjaeelses Tartu Ülikoolis loodusteaduste alal hariduse saanud ja seejärel õpetajatena töötavad **Leonidia Orviku** ja **Alide Remmel**. Neist esimene asus tööle Orviku kateedrisse, teine Luha kateedrisse. Mineraloogia ja petrograafia kateedri assistendiks kinnitati **Heldela Teder**, kes oli saksa okupatsiooni ajal töötanud A. Öpiku alluvuses noorema assistendi kohusetäitjana. H. Teder lõpetas ülikooli 1945. aastal geoloogia erialal. Ka temal vahetud pedagoogilise töö kogemused puudusid.

Ralf Männil (istub), A. Oraspõld ja J. Kelpman paleontoloogia praktikumis.

Nende jõududega, professor K. Orviku üldjuhtimisel, asuti 1945. aasta sügisel osakonnas õppetööd korraldama ja suunama.

Üliõpilaspere ja õppetöö

Kui vaadelda eelnevat perioodi, siis ajavahemikul 1918–1945 õppis Tartu Ülikoolis geoloogiat ja mineraloogiat või loodusteadust, hilisema spetsialiseerumisega geoloogia erialale, vaid 17 üliõpilast (Isakar 2005). Pärast nõukogudeaegse õppekorralduse taastamist 1945. aastal, avati vastuvõtt geoloogia ja geograafia erialale. Kokku planeeriti vastu võtta kuni 45 üliõpilast. Nii suured lootused paraku ei täitunud, sest huvitatuid oli märgatavalt vähem. Vastu võeti vaid 14 üliõpilast, sest rohkem soovijaid polnud. Minu arvates oli tagasihoidlik huvi tingitud sellest, et sõjaeelses Eesti Vabariigis oli geoloogiateadus üldiselt vähetuntud, samuti vähendas noorte inimeste arvu järgnenud sõjaaeg. 1945. aasta sügisel geograafia–geoloogia osakonnas õppima asunud üliõpilastele viidi õppetöö sügissemestril läbi ühiselt, kuid kevadsemestri alguseks pidid nad tegema valiku, millisel erialal soovitakse õpinguid jätkata. Et üliõpilastel oleks eriala valikul suurem selgus, hakkasid K. Orviku ja E. Möls reklaamima geoloogiat, Jakob Kents aga geograafiat. Lõpptulemus jäi 8:6 geoloogide kasuks. Geoloogide hulgas olin ka mina.

Tulevaste tudengite huvi geoloogia vastu hakkas aasta aastalt suurenema. Kui Tartu Ülikool (aastatel 1940–1941) ning Tartu Riiklik Ülikool (TRÜ; 1944–1989) läks 1946. aastal senisest Eesti NSV Haridusministeeriumi alluvusest NSVL Kõrgema Hariduse Ministeeriumi (NSVL KHM) alluvusse (Siilivask ja Palamets 1982), nähti ette kursuste suuruseks 25 üliõpilast.

Üliõpilaste vanuseline koosseis polnud algul ühesugune. 1945. aastal vastuvõetud olid vanuses 18–37 aastat. Edaspidi astusid ülikooli enamasti samal aastal keskkooli lõpetanud noored. Aastatel 1951–1954 oli geoloogia osakonnas korraga ligikaudu 100 üliõpilast. Ajavahemikul 1946–1948 tulid Tallinna Gustav Adolfi Gümnaasiumi (Tallinna 1. Keskkool) lõpetanutest Tartu Ülikooli õppima Ralf Männil, Arvo Rõõmusoks, Ago Aaloe ja Dimitri Kaljo, kes hakkasid peagi osakonna elus olulist rolli etendama. Alates 1955. aastast hakkas üliõpilaste arv aga aasta-aastalt vähenema. Miks, sellest juba lähemalt allpool.

Õppetööd hakati läbi viima üleliiduliste õppeplaanide järgi. Neid muudeti iga 3–5 aasta järel, ainete õppeprogramme veelgi sagedamini. Näiteks 1945–50. aastal kasutusel olnud plaanis oli 17 põhi- ja 9 valikainet. Viimaseid võisid kateedrid, vastavalt vajadusele, ka muuta (vt. ka Oraspõld 2006).

Kui osakonnas oli kolm kateedrit, jäid professor A. Luha kateedril paleontoloogilis-stratigraafilised ja regionaalgeoloogilised ained, professor K. Orviku kateedril kvaternaargeoloogilised ja geomorfoloogilised ained, samuti üldine geoloogia, geoloogiline kaardistamine ja geotektoonika. Dotsent E. Mölsi kateedril langes aga kogu mineraloogilis-petrograafiliste ainete komplekt ja lisaks neile veel arvukalt rakendusgeoloogilise suunitlusega valikaineid (vt. põhjalikumalt Viiding 1993). Ma arvan, et kõige raskemad olid E. Mölsile esimesed 5 aastat, mil ta hakkas meie kursusele neid aineid esmakordselt õpetama. Kui 1950-ndal aastal paleontoloogia ja stratigraafia kateeder liideti mineraloogia ja petrograafia kateedriga, tuli E. Mölsil organiseerida ka selle kateedri ainete õpetamine.

Mineraloogilis-petrograafiliste ainete õpetamine nõuab vastava aparatuuri, eelkõige polarisatsioonimikroskoopide olemasolu, kuid neist oli aga kogu aeg suur nap-

Esimese lennu (1950) lõpetajad ja õppejõud: istuvad (vasakult) professor K. Orviku, A. Oraspõld, professor A. Luha, M. Ilves, dotsent E. Möls, seisavad (vasakult) H. Rästa, E. Jürgenson, J. Kelpman, E. Lõokene, vanemõpetaja L. Orviku.

pus. Vaatamata pidevatele taotlustele saadi mikroskoope ikkagi väga vähe. Sellest johtuvalt tuli praktikume teha mitmes rühmas, mis omakorda tõstis õppejõudude töökoormust.

Kergemaks läks kateedrite õppejõududel siis, kui osakonna lõpetasid Erna Lõokene (1950), Asta Oraspõld (1950), Arvo Rõõmusoks (1952), Herbert Viiding (1952), Kalju Utsal (1952), Evald Mustjõgi (1953) ja Kalju Kajak (1953), sest neid oli võimalik järk-järgult õppetöö läbi viimisesse lülitada. Peale osakonnas tehtava õppetöö tuli õppejõududel mõningaid geoloogilisi aineid õpetada ka bioloogia ja geograafia osakondade üliõpilastele.

Õppeülesande korras käisid Teaduste Akadeemia Geoloogia Instituudist (TA GI) geofüüsikat õpetamas Juhan Kull (geofüüsika sektori juhataja) ning hüdrogeoloogiat Artur Verte. A. Verte oli lõpetanud Leningradi Mäe-instituudi ja seejärel töötanud Nõukogude Liidu (NL) eri piirkonnas ehitus- ja hüdrogeoloogina. TA Geoloogia Instituuti tulnuna, töötas ta algul teadustöötajana ja alates

1958. aastast hüdrogeoloogia sektori juhatajana (Aaloe 1995).

Üliõpilastele oli õppetööst osavõtt kohustuslik. Kursusevanematel tuli pidada vastavat päevikut, milles tuli ära märkida puudujad ning loengu või praktikumi lõpul see õppejõule esitada, kes siis oma allkirjaga kinnitas esitatud andmete õigsust. Kursusevanem pidi andmed igal nädalal esitama dekanaati. Enamik üliõpilasi said ka stipendiumi.

Stuudiumi kestus geoloogia erialal oli viis aastat. Pärast kõigi õppeplaanis ettenähtud ainete, kolme kursusetöö, praktikumide ja välipraktikate sooritamist oli ülikooli lõpetamiseks vajalik kaitsta diplomitöö ja sooritada kaks riigieksamit – marksismi-leninismi alustes ja geoloogias.

1947. aastal asutati TA Geoloogia Instituut ja kuna tolal kvalifitseeritud, kogenud ja doktorikraadiga geolooge vabariigis peale A. Luha ja K. Orviku peaaegu polnud, siis kutsuti A. Luha instituudi direktoriks ja K. Orviku ase-direktoriks (Haamer 1987). Sinna haarati kaasa sektoriju-hataja kohale ka E. Möls. Samaaegselt jäid nad endiselt tööle ülikooli, mistõttu nende töökoormus, eriti A. Luhal, suurenes märgatavalt.

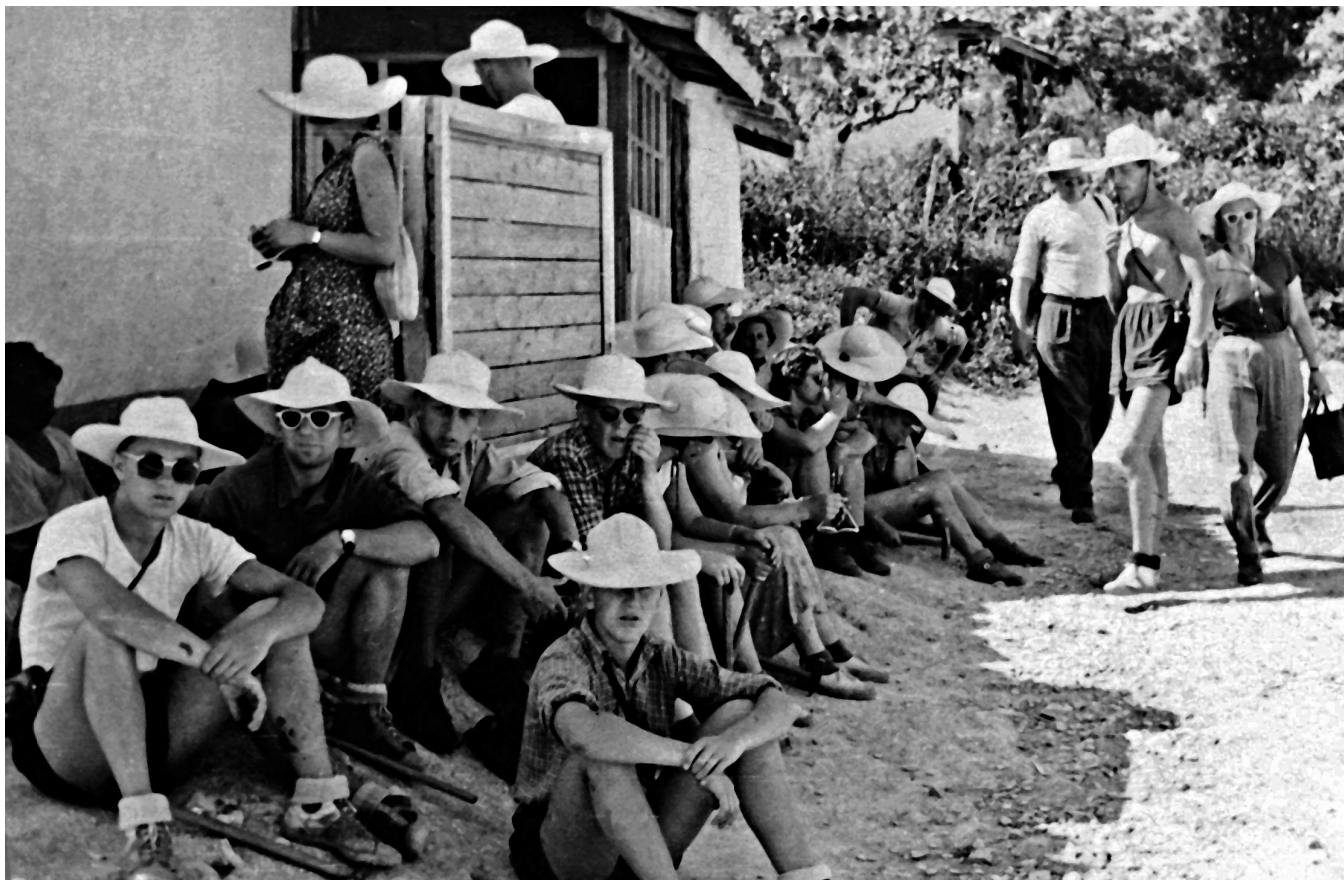
Professor K. Orviku tegutses pidevalt selle nimel, et praktikad muutuksid tulemuslikumaks. Alguses, kui üliõpilasi oli kursustel vähe, nägi läbiviidav õppepraktika välja rohkem geoloogilise ekskursioonina, selline, nagu see võis olla sõjaeelsel, H. Bekkeri ja A. Öpiku ajal. Näitena võib tuua praktika, mis toimus 1947. aasta suvel ühe kuu vältel nn paleontoloogia ja mine-raloogia akadeemilise praktikumina Paldiski–Tallinna–Jägala ümb-ruses, millest võttis osa kaheksa geoloogia ja kuus geograafia üliõpilast ning nende juhendajatena geoloogid dotsent E. Möls, assistent H. Teder, assistent A. Rimmel ja geograafidest assistent E. Varep ja assistent S. Künnapuu.

Alates 1949. aasta suvest, kui TA GI-I oli olemas juba oma välibaas Püssis, hakati seal läbi viima II kursuse geoloogilise kaardistamise õppepraktikat. Praktika kestel uuriti Püssi ümbruse aluspõhja ja pinnakatet. Saadud tulemuste põhjal koostati vastavad kaardid ja kirjutati aruanded. Esimesel taolisel praktikal, mida juhendas K. Orviku, osalesid mõnda aega ka III ja IV kursuse üliõpilased (sealhulgas ka mina). Praktika ajal tegid üliõpilased baasi teritooriumil mitmesugust ühiskondlikult kasulikku tööd, mis oli ka justkui tasu baasi kasutamise eest.

1952. aastal tõi K. Orviku olulise täienduse II kursuse õppepraktikasse (kestus kaks kuud), mis seisnes selle teise poole läbiviimises mägises Krimmis, piirkonnas, kus paiknesid Leningradi ja Moskva ülikoolide statsionaarsed õppebaasid. Eestlaste baasiks sai Trudoljubovka külas kohaliku pere aed, kuhu pandi üles telgid ning toitu valmistasid tudengid ise pere väliköögis. Peale lähipiirkonna kaardistamist Krimmi mäestiku teise aheliku pii-res, tutvuti Peaahelikus Suure Kanjoni ja Ai-Petri platooga ning lõpuks ka Krimmi lõunarannikuga. Nii mõnigi kord, pärast praktika lõppemist, läks osa tudengeid edasi mat-kale Kaukaasiasse.

II kursuse õppepraktika Püssi baasis (1955). Vanemõpetaja E. Mustjõgi juhendamas ühe rühma aruande koostamist.

1952. aasta suvel viisid praktika Krimmis läbi professor K. Orviku, L. Orviku ja E. Lõokene; 1953 – E. Lõokene ja A. Rõõmusoks; 1954 – E. Lõokene, E. Mustjõgi ja A. Oraspõld; 1955 – A. Oraspõld ja E. Mustjõgi; 1956 – A. Oraspõld ja K. Kajak. Kuna järgneva kolme aasta jooksul osakonnas II kursus puudus (põhjust vt allpool), siis alles 1960. aastal toimus praktika taas Krimmis, kus juhendajaiks olid A. Oraspõld ja H. Viiding.

Kuni 1949. aastani (k.a) viidi III ja IV kursuse menetluspraktika (kestused 13 nädalat) läbi Eestis, kas siis TA GI-s või rakenduslike institutsioonide juures. K. Orviku arvates oli see siiski ebapiisav ning tema tegutsemise tulemusena, alates 1950. aasta suvest, suunati III kursuse üliõpilased praktikale juba Eestist välja, NL mägisematesse piirkondadesse – seal töötavatesse geoloogilistesse uurimisrühmadesse. Nii käisid meie üliõpilased praktikal Timaanil, Karpaatides, Uraalis, Pamiiris, Ida-Siberis, Ida-Baikalimaal, Kamtšatkal, Tšuktši mägismaal jm.

IV kursuse praktika toimus enamasti taas Eestis ning oli 1950-ndatel aastatel orienteeritud Eesti aluspõhja ja pinnakatte uurimisele. Kuid oli ka neid tudengeid, kes sooritasid selle praktika samuti Eestist väljaspool ja said sealt vajaliku materjali diplomitöö koostamiseks. Tuleb lisada, et Eesti geoloogiaüliõpilased-praktikandid olid uurimisrühmades väga hinnatud nende tõsise töösuhetumise ja õpihimu poolest ning neid kutsuti tihti tagasi.

II kursuse õppepraktikal Krimmis (1956). Tudengid varahommikul enne marsruudile minekut. Juhendajad õppejõud K. Kajak ja A. Oraspõld.

Osakonnas tehtud **diplomitööde** (vt Kurvits ja Kirsimäe 2005) teemade valik oli orienteeritud Eesti geoloogia uurimisele. Tunduvalt vähem tehti sellel perioodil ineenergeoloogilise s.t ehitus- ja hüdrogeoloogilise suunitlusega diplomitöid (12 tööd), veelgi vähem kaevandusgeoloogiat käsitlevaid töid (neli). Küllalt palju diplomitöid (31) valmis nende materjalide põhjal, mis saadi olles praktikal Koolal, Timaanil, Uraalis, Ida-Baikalimaal, Pamiiris jm. Üldse kaitsti 1950-ndatel aastatel geoloogia osakonnas 139 diplomitööd.

Diplomitööde juhendamisega on osakonnas tegelenud peaaegu kõik vaadeldaval perioodil töötanud õppejõud. Nende koormatus selles valdkonnas oli väga erinev. 1–9 tööd on juhendanud vastavalt L. Orviku, A. Luha, K. Kajak, D. Kaljo, H. Teder ja E. Lõokene. Suurem on juhendatud tööde hulk olnud A. Rõõmusoksal (12), A. Oraspõllul (15), H. Viidingul (18) ja K. Orvikul (28). Kui Orviku juhendas peamiselt kvaternaargeoloogilisi töid, siis Mölsi juhendatud diplomitööde temaatika oli väga lai haarates pea kõiki geoloogia peamisi valdkondi. Juhendatud tööde arvuga (45 tööd), on kindlalt esikohal E. Möls.

Käesolevas kirjutises pean ma vajalikuks peatuda ka **geoloogia ringil**. Vaatamata sellele, et 1945/46 õppeaastal õppis osakonnas vaid väikesearvuline I kursus, tegi professor K. Orviku ettepaneku panna alus geoloogia ringile, kuna ta pidas väga oluliseks, et üliõpilased tegeleksid plaanilise õppetöö kõrvalt ka mingi väiksema teadusprobleemiga. Ringi sünnipäevaks sai 10. märts 1946, kuid tegeliku hoo sai ringi töö sisse sama aasta sügisel, kui osakonda tuli õppima Ralf Männil.

Järgneva paari aasta jooksul lisandusid Ralf Männilile veel Ago Aaloe, Arvo Rõõmusoks ja Dimitri Kaljo. Neist said ka ringi aktiivsed liikmed ja eestvedajad. Kõige tulemuslikumaks kujunes paleontoloogia rühma töö. Selles osalesin ka mina ning minu uurimisobjektiks said Ordo-viitsiumi brahhiopoodid. Ringi piires loodi veel petrograafia rühm (juhiks H. Viiding) ning kvaternaarirühm (juhendajaks K. Orviku). Töö tulemusi kanti ette ringi koosolekutel ja ülikooli Üliõpilaste Teadusliku Ühingu (ÜTÜ) konverentsidel, lisaks esitati neid võistlustöödeks. Ring hakkas välja andma ka seinalehte „Vasar“, mis kujunes osakonna häälekandjaks. Seinalehele tegid kaastööd nii tudengid kui õppejõud. Kõige aktiivsemad olid professor K. Orviku, A. Aaloe, H. Viiding, D. Kaljo

ÜTÜ geoloogia ringi juhatus ja teaduslik juhendaja (1952). Vasakult alates: A. Rõõmusoks, A. Aaloe, U. Haldre, D. Kaljo, professor K. Orviku, L. Sarv ja A. Loog.

ja A. Rõõmusoks. Ago Aaloe oli väga hea seinalehe toimetaja, kes sageli ka ise sinna artikleid kirjutas, varustas fotodega ja tegi sõbralikke šarže nii üliõpilastest kui ka õppejõududest. Seinalehe ilmumise kõrgeaeg oli aastatel 1950–1954.

Ringi teisel aastapäeval, 10. märtsil 1948. aastal, tegi professor K. Orviku teatavaks osakonna kateedrite otsuse ja kuulutas välja kaks preemiat ning 600 rubla parimale uurimistööle: 1) Eesti paleontoloogia või stratigraafia alal ja 2) kvaternaarigeoloogia alal. Sellest innustust saades tuli sama aasta kevadel ringi juhatusel mõte võtta uurimise alla Kohila–Rapla ümbrus, kuna selle piirkonna aluspõhja paljanduvus oli hea ja pinnakate õhuke ja lihtsa geoloogilise ehitusega. Töö korralduse seisukohast oli oluline ka ligipääs raudteele ja lähedus Tallinnale. Baa-sideks olid Kohila ja Rapla koolimaja. Välitöödeks nähti ette ajavahemik 1948. aasta 5. juulist kuni 14. augustini. Välitööde juhiks sai Ralf Männil ja teaduslikuks juhendajaks professor Artur Luha. Üritusest võtsid osa I kursuselt Ago Aaloe, Hansi Hein, Adeele Laas, Arvo Rõõmusoks,

Lembit Sarv ja Kalju Utsal; II kursuselt Ralf Männil, Ülo Reeben ja Ingeborg Tamm ning III kursuselt Ilmar Elvre ja Asta Oraspõld. Seltskonnas oli veel geoloogiahuviline Ilmari Mitnits.

Kogutud materjali töötasid hiljem läbi R. Männil, L. Sarv ja I. Elvre. Teksti ja kaartide koostamist juhendas professor K. Orviku. Ringi kolmandal aastapäeval 10. märtsil 1949. aastal tegid R. Männil ja I. Elvre ettekanded uurimistöö tulemuste kohta. Töö oli esitatud ka ülalpool nimetatud preemia saamiseks. Žürii otsustas mõlemad preemiad anda Kohila–Rapla kompleksele geoloogilisele uurimistööle. 1950-ndate aastate teisel poolel hakkas ringi töö seoses üliõpilaste arvu vähenemisega ja aktiivsete liikmete ülikooli lõpetamisega, kaotama endist tähtsust.

Järgnevalt peatun **üliõpilaste töölesuunamisel** (vt ka Aaloe 1995). Ülikoolis tegeles sellega vastav riiklik komisjon, kes vaatas läbi kõik töötajaid vajavate asutuste esitatud taotlused. Neid võisid vabariigi asutuste kõrval esitada ka üleliidulised geoloogilised organisatsioonid.

Eestis esitasid oma taotlusi TA Geoloogia Instituut, vabariigi mitmed projekteerimisorganisatsioonid nagu näiteks Eesti Põllumajandusprojekt, Projekteerimise ja Teadusliku Uurimise Instituut (aastast 1958 Eesti Tööstusprojekt) jt, aga samuti ülikooli geoloogiaosakond.

Kui 1957. aastal loodi Eestis oma vabariiklik geoloogia-teenistus (lähemalt allpool), siis paari aasta jooksul võeti sinna tööle paarkümmend osakonna lõpetanut. Vaadeldaval perioodil siirdus mitmesugustesse projekteerimisorganisatsioonidesse tööle kokku 32, Geoloogia Instituuti 22 ja TRÜ geoloogia osakonda 13 lõpetanut.

Vabariigist välja, teistesse NL piirkondadesse, eeskätt Karaganda (Kasahstan), Krasnojarski (Ida-Siber) ja Tšita (Ida-Baikalimaa) geoloogia valitsustesse suunati tööle kokku 40 osakonna lõpetanut, sealjuures kõige enam aastatel 1952 (8), 1955 (8), 1956 (7) ja 1957 (11). Pärast kohustusliku teenistusaja (kolm aastat) lõppemist tuli enamik neist Eestisse tagasi, kuid üksikud jäidki sinna, kuhu neid oli tööle suunatud.

Siinkohal on põhjust lisada ka seda, et mitte kõik osakonda õppima asunud ei lõpetanud ülikooli. Põhjusi on olnud mitmesuguseid, nii isiklikke, ideoloogilisi kui ka poliitilisi. Ühe näitena tahaksin tuua Ralf Männili loo. Gümnaasiumi lõpetamise järel sattus ta vanuse tõttu saksa sõjaväkke s.t valele poolele. Pärast sõja lõppu võeti ta küll 1946. aastal Tartu Ülikooli vastu, kuid ei lastud lõpetada ja eksmatrikuleeriti 1950. aastal. Lisapõhjuseks oli abikaasa küüditamine 1949. aastal Siberisse. Eksmat-

rikuleerimise järel siirdus ta algul tööle Uraali, siis aga Ida-Siberisse, kus ta 1955. aastal lõpetas Irkutski Ülikooli. Pärast seda naases R. Männil Eestisse ja võeti tööle Geoloogia Instituuti.

Teadustöö osakonnas

Edasi siirdusin **teadustöö** radadele. Ülikoolis peetakse enesestmõistetavaks, et kõrvuti õppetööga teevad õppejõud valitud kitsamal erialal ka teadustööd. Ideaalsel juhul õpetab õppejõud seda ainet või aineid, mis tema poolt uuritava ainevallaga lähedalt seotud on. Võib arvata, et 1945. aasta sügisel TRÜ-s tööle asunud Artur Luha (53-aastane), Karl Orviku (42) ja Evald Möls (40) uskusid siiralt, et ka neile avanevad soodsad teadustöö tegemise võimalused.

Artur Luha varasema teenistuskäigu vaatlemisel toetun ma Heldur Nestori (1993) artiklile, mille järgi, A. Luha ja H. Bekker olid ülikoolis õpingukaaslased. Kui Bekker sai ülikooli lõpetamise järel Geoloogia Kabineti juhatajaks, siis kutsus ta sinna assistendi kohale ka A. Luha, kes vahepeal oli pidanud katkestama õpingud ülikoolis. Nüüd sai Luha teha lõpueksamid ja kaitsta 1923. aastal magistritöö. Koos H. Bekkeriga alustas ta 1924. suvel välitöid Saaremaal Siluri uurimiseks. Pärast H. Bekkeri surma 1925. aastal nimetati A. Luha Geoloogia Kabineti juhataja kohusetäitjaks. See asjaolu andis talle võimaluse koguda doktoritöö jaoks lisamaterjali Muhus ja Saaremaal ning kaitsta töö 1930. aastal, mille järel talle omistati doktorikraad. Ta oli siis 38-aastane, täis energiat ja elujõudu. Edasi kandideeris A. Luha Tartu Ülikoolis vakantsile geoloogia ja paleontoloogia professori kohale, kuid jäi sellest ilma, sest sellele kohale kinnitati hoopis Armin Öpik. See oli A. Luhale suur pettumus. Talle anti küll eradotsendi õigused, mis võimaldasid aegajalt mineraloogia kabinetis õppetööd teha, kuid see ei kindlustanud talle püsivat sissetulekut. Sellest johtuvalt tuli A. Lual järgnevatel aastatel töötada väga erinevatel töökohtadel ja ametites. H. Nestor peab Luha jaoks murranguliseks 1938. aastat, mil ta asus tööle vastloodud Geoloogia Komiteesse, kus ta organiseeris ja juhendas pinnakatte kaardistamist, fosforiitide uurimist, kaeve- ja puurimistöid jm. A. Luha orienteerus kiiresti ümber rakendusgeoloogilisele uurimistööle, mis tipnes 1946. aastal trükitud tööga „Eesti NSV maavarad. Raken-dusgeoloogiline kokkuvõtlik ülevaade“.

Uus muutus A. Luha jaoks tuli 1945. aastal, kui ta andis nõusoleku asuda ülikoolis paleontoloogia ja stratigraafia

Aspirant A. Oraspõld, professor R. F. Hecker, dotsent E. Möls ja professor K. Orviku (1952).

kateedri juhataja ja professori ametikohale. Järjekordne muutus tuli 1947. aastal, kui loodi TA Geoloogia Instituut ja A. Luha kutsuti selle direktoriks. Talle langes nüüd suur organisatoorse töö koormus, mis lisandus õppetööle geoloogia osakonnas. Sealjuures tuleb arvestada, et A. Luha oli siis juba 55-aastane ja terviski polnud enam endine. Kõigest sellest tulenevalt ei jätkunud tal enam aega ja jaksu tõsisemaks teadustööks. Jäi vaid üle võimalus oma

teadmisi ja oskusi edastada õppetöös.

Karl Orviku lõpetas ülikooli magistriraadiga 1933. aastal olles siis 30-aastane. Peale lõpetamist võeti ta tööle A. Öpiku poolt juhatavasse Mineraloogia Kabinetti ja seda aastateks. Töötades vanem-assistendi ja hiljem instruktori-assistendi ametikohal, polnud tal asja loengutega seotud õppetöoga. Loenguid hakkas K Orviku pidama

1938. aastal (vt Isakar 2005). Selline olukord võimaldas tal süveneda mitmekülgsesse teadustegevusse, eelkõige siiski Kesk-Ordoviitsiumi lademetes karbonaatkivimite detailsele litoloogilisele uurimisele paekaldal ja selle lähiümbruses. Sellest valmis doktoritöö, mille kaitsmise

Professor E. D. Zaklinskaja koos Eesti palünoloogiahuvi- listega geoloogia osakonnas (1954). Istuvad (vasakult): K. Veber, professor E. D. Zaklinskaja, vanemõpetaja L. Orviku, H. Rästa-Kessel. Seisavad (vasakult): vanemõpetaja. H. Teder, dotsent E. Möls, A. Aaloe, H. Kalamees-Kajak ja professor K. Orviku.

järel omistati K. Orvikule 1940. aastal doktorikraad. K. Orviku tolleaegset teadustegevust on käsitlenud H. Viiding (1989) rõhutades tema tähtsust Eesti litoloogia rajajana. Sõjajärgsetest aastatest tuntakse K. Orvikut eelkõige kvaternaargeoloogina, siiski tegi ta sellesisulisi uurimusi ka varem. K. Orviku töid ja tegemisi kvaternaargeoloogias on kõrgelt hinnanud A. Raukas (1989).

Ajavahemikul 1945–1958 oli K. Orviku enam pühendunud organiseerimistöole, algul geoloogia osakonnas, pärast ka Geoloogia Instituudis, mille asedirektor ja 1954. aastast direktor ta oli. K. Orviku oli hea tervise ja suure töövõimega inimene, kes oskas oma töid ja tegemisi planeerida vastavalt kujunenud olukorrale. Osakonnas kasutas ta kõiki võimalusi kogumaks faktilist andmestikku erinevate ainevaldkondade kohta kvaternaargeoloogias. Tema juhendamisel valmis arvukalt üliõpilaste kursuse ja diplomitöid. Saadud andmeid kokku võttes ja üldistades valmisid tal hiljem mitmesugused publikatsioonid. Tulemuslikele üldistustele sai K. Orviku enam pühenduda alates 1956. aastast, mil ta loobus kateedri juhatamisest ja jäi vaid poole koormusega kateedri professoriks. Ajavahemikul 1958–1961 avaldas ta trükkis juba arvukalt erinevaid artikleid (vt Raukas 1989). K. Orvikul oli loodud hea kontakt ka Moskvast NSVL TA Geoloogia Instituudi ja Paleontoloogia Instituudi teadlastega. Mäletan, et paaril korral käis Tartus Paleontoloogia Instituudist professor Roman Fjodorovič Hecker. Samuti käis Tartus tuntud palünoloog Elena Dmitrievna Zaklinskaja Moskvast. Arvatavasti R. F. Hecker oli K. Orvikule abiks ka II kursuse õppepraktika koha valikul Krimmis.

Evald Möls elukäik sõjaeelses Eesti vabariigis oli teistest mitmeti erinev. 1933. aastal ülikoolis alustatud õpingud venisid majanduslike raskuste tõttu ettenähtust tunduvalt pikemaks, sest ta pidi õpinguid mitmel korral katkestama, et toimetulekuks raha teenida. 1938. aastal sai E. Möls esimese erialase töökoha Eesti Loodusvarade Instituudis ning talle anti ülesandeks otsida raudtee tarbeks sobivaid tolmuvalu ballastmaterjale (Viiding 1993). 1940. aastal valminud aruande vormistas ta oma magistritööks, et

lõpetada ülikool. Selle kaitsmine toimus aga alles saksa okupatsiooni ajal, 1942. aastal. Leiti, et see töö on suure praktilise väärtusega ning see oleks vajalik publitseerida. E. Möls vormistas selle eraldi raamatuna. Kaasautoriks kutsus ta Tallinna Tehnikaülikooli professori Leo Jürgensoni, kelle osa selles töös on siiski tagasihoidlik. Raamat ilmus 1946. aastal pealkirja all „Mineraalsetest ehitusmaterjalidest Eesti NSV-s“. H. Viiding on E. Mölsi hinnanud kõrgelt just hea pedagoogina ja uute ideede genereerijana. Tema loodetud teadustegevus osakonnas jäi aga paraku marginaalseks ja seda eelkõige suure õppekoormuse tõttu. Kahtlemata oli tal õppetöös võimalik kasutada oma rakendusgeoloogilisi teadmisi ja praktilisi kogemusi, aga see oli ka peaaegu kõik.

Heldela Teder oli samuti õppetööga väga koormatud. Tal oli küll planeeritud töö karbonaatkivimite dolomiidistumise uurimiseks, kuid see jäi realiseerimata. Ta on uurinud Eesti aluspõhja karbonaatkivimite termoluminesentsi.

Leonidia Orviku jõudis õppetöö kõrvalt süveneda palünoloogiasse ning sellega taastada uuesti selle uurimisuuna, mida sõjaeelses Eestis edukalt arendas Paul William Thomson.

Noored õppejõud-teadlased

Järgnevalt võtan vaatluse alla **teaduslik-pedagoogilise järelkasvu koolitamise** osakonnas. Ajavahemikul 1950–1953 suunati geoloogia osakonnas aspirantuuri neli osakonna lõpetanut (vt tabel 1). Väljaarvatud J. Kelpman, lõpetasid teised aspirantuuri ja kaitsesid õigeaegselt dissertatsiooni, saades sellega geoloogia-mineraloogia (geol. min.) teaduste kandidaadi kraadi. Seejärel võttis K. Orviku mind vanemõpetajana tööle oma kateedrisse; H. Viiding samuti vanemõpetajana ning D. Kaljo assistendina läksid ametisse E. Mölsi kateedrisse.

Tabel 1. Geoloogia osakonna aspirantuur aastail 1950–1956

Eriala	Aspirant	Algus	Lõpp	Teaduslik juhendaja
Paleontoloogia	Asta Oraspõld Dimitri Kaljo	1950 1953	1953 1956	prof. A. Luha, 1953. aastast dots. E. Möls dots. E. Möls
Petrograafia	Herbert Viiding	1952	1955	dots. E. Möls
Geoloogia	Jaan Kelpman	1950	ei lõpetanud	prof. K. Orviku

Kateedrijuhatajal E. Mölsil oli taotletud veel 1952. aastal lõpetanud Kaisa Orgole (nüüd Mens) sihtaspirantuur petrograafia alal Moskva Riikliku Ülikooli juures. See koht ka saadi. K. Mensi tegevus aspirantuuris oli samuti edukas. Töö kaitsmise järel omistati talle geol. min. teaduste kandidaadi kraad. Seejärel tuli ta tagasi Eestisse ja asus õppejõuna tööle Tallinna Polütehnilise Instituudi (TPI) mäekateedrisse.

Arvo Rõõmusoks oli ülikooli lõpetamise eel 1952. aastal kindlalt veendunud, et teda suunatakse tööle TA Geoloogia Instituuti, kuid nii see siiski ei läinud. Professorid A. Luha ja K. Orviku olid kutsunud ta vestlusele ning tegid talle ettepaneku jääda tööle TRÜ geoloogia kateedrisse vanemõpetaja kohale ja hakata lugema paleontoloogiat (Rõõmusoks 2005). A. Rõõmusoks oli sellest muidugi üpris nõrduinud, kuid olukorraga tuli leppida. Järgneva paari aasta jooksul koormati teda õppetöös tagasihoidlikult, et anda talle võimalus süveneda kandidaaditöösse. Nii õnnestus tal töö kiiresti valmis saada ja 1954. aastal kaitsta. Ka temale omistati geol. min. teaduste kandidaadi kraad. Nüüdsest tuli tal rohkem ka õppeprotsessis osaleda. K. Orvikul oli aga A. Rõõmusoksena edasise teadusliku kvalifikatsiooni tõstmise osas oma plaan. Nimelt taotles ta vahepeal dotsendi kutse omandanud A. Rõõmusoksale kaheaastase doktorantuuri NSVL TA Geoloogia Instituudis. See saadi aastateks 1956–1958; doktoritöö tegelikuks valmimiseks kulus aga märgatavalt rohkem aega. See valmis alles 1967. aastal ja kaitsmine toimus 1. juunil Moskvast. Doktorikraadi kinnitus Kõrgemalt Atestatsioonikomisjonilt (KAK) tuli 1968. aastal.

Ka teised kandidaadikraadiga õppejõud võisid tehtava õppetöö ja trüki avaldatud artiklite alusel oodata dotsendi ametikohale (dotsendi kohusetäitja) määramist ja sealt edasi juba dotsendi kutse saamist, mille kinnitas KAK Moskvast vastava diplomi väljaandmisega.

Koheselt pärast ülikooli lõpetamist võeti K. Orviku kateedrisse, algul assistendi või vanemlaborandi kohale tööle Erna Lõokene (1950), Kalju Kajak (1953), Hellin Kalamees-Kajak (1953) ja Aino Sarv (1955); E. Mölsi kateedrisse aga Evald Mustjõgi (1953) ja Kalju Utsal (1953). Aastase töötamise järel määrati E. Lõokene, K. Kajak ja E. Mustjõgi juba vanemõpetaja ametikohale.

Olla või mitte olla ja kui olla, siis kuidas?

Osakonna elus esimene tõsine tagasilöökk tuli 1949. aasta kevadel, kui haigestus professor A. Luha. Ta asus paranemise järel küll uuesti tööle, kuid loobus kateedri juhatamisest. Teiseks tagasilöögiks oli see, et kahel järjestikusel aastal (1949, 1950) ei toimunud üleliiduliste organite otsusel vastuvõttu geoloogiasse. K. Orvikul ja E. Mölsil tuli leida lahendus edasiminekuks ja nii otsustati paleontoloogia ja stratigraafia kateeder liita mineraloogia ja petrograafia kateedriga. Uus moodustus sai nimeks mineraloogia ja paleontoloogia kateeder ja selle juhatajaks dotsent E. Möls. Professor A. Luha jäi sellesse kateedrisse tööle poole koormusega (kohakaasluse alusel). Üldise geoloogia ja geomorfoloogia kateeder nimetati ümber geoloogia kateedriks (juhatajaks K. Orviku). Ümberkorraldus hakkas kehtima alates 1950. aasta 1. septembrist. Kõik ülaltoodud muudatused osakonnas leidsid ametliku kinnituse ka NSVL KHM käskkirjades.

Üliõpilaste vastuvõtt taastati uuesti 1951. aastal, mil esimesele kursusele võeti 25 üliõpilast. Kasutades kujunenud olukorda, organiseeris K. Orviku vastuvõtu ka teisele kursusele s.t nendele üliõpilastele, kes 1950. aastal oleksid tahtnud tulla geoloogiasse, kuid vastuvõtu ärajäämise tõttu läksid õppima mujale ning nüüd, võimaluste avanedes, said tulla geoloogiat õppima. Teisele

Tabel 2. Kateedrite isikuline koosseis 1953/54. õppeaastal

Geoloogia kateeder	Mineraloogia ja paleontoloogia kateeder
1. Kateedri juhataja professor K. Orviku	1. Kateedri juhataja dotsent E. Möls
2. Vanemõpetaja A. Oraspõld	2. Vanemõpetaja A. Rõõmusoks
3. Vanemõpetaja E. Lõokene	3. Vanemõpetaja L. Orviku
4. Vanemlaborant H. Kalamees-Kajak	4. Vanemõpetaja H. Teder
5. Vanemlaborant K. Kajak	5. Assistent E. Mustjõgi
6. Vanempreparaator E. Kirsimägi	6. Vanemlaborant K. Utsal
	7. Vanemlaborant E. Truus
	8. Laborant E. Uus

kursusele saadi 1951. aastal 13 üliõpilast, kõige enam metsanduse erialalt.

1953. aasta kevadel professor A. Luha tervis halvenes uuesti ning ta loobus üldse tööst ülikoolis. Aasta lõpul, 29. detsembril tuli kurb teade A. Luha surma kohta. See oli suur kaotus nii Geoloogia Instituudile kui ka TRÜ-le. 1953/54. õppeaastaks oli osakonna kateedrite isikuline koosseis märgatavalt muutunud (vt tabel 2).

Selliste koosseisudega tehti osakonnas õppetööd ajal, mil üliõpilaste arv oli osakonnas kõige suurem. Järjekordne tagasilöökk geoloogia õpetamises tuli 1955. aastal, kui NSVL KHM-s võeti vastu otsus lõpetada geoloogide ettevalmistamine Baltikumis põhjendusega, et see pole majanduslikult kasulik. Geoloogiahariduse taotlejad soovitati suunata õppima teistesse NL kõrgkoolidesse Leningradis, Moskvas jm. Läti Ülikoolis Riias lõpetati geoloogide õpetamine koheselt 1955. aastal. Seejärel palus lätlane Viktor Gravitis võimalust jätkata õpinguid Tartu Ülikoolis. See võimalus talle ka anti ning ta lõpetas ülikooli juba Tartus 1956. aastal. 1957. aasta sügiseks oli kujunenud olukord, kus pärast 1957. aasta lennu lõpetamist jäid 1957/58. õppeaastaks osakonda järele vaid IV ja V kursus ca 50 üliõpilasega.

Tehes nüüd väikese kõrvalepõike, rõhutaksin asjaolu, et sõjajärgsetel aastatel töötasid Eestis mitmed üleliidulised projektorganisatsioonid, kelledest vähem tulemuslikeks osutusid varasemaid uurimusi ja kohalikke olusid ignoreerinud asutused nagu 5-s Geoloogia Valitsus ja trust „Spetsgeo“ keskmisemõõtkavalisel kaardistamisel ja Üleliiduline Nafta Teaduslike Uuringute Rakendusgeoloogia Instituut (VNIGRI) (Viiding ja Palmre 1993). Seda silmas pidades tegi TA GI direktor K. Orviku kõik selleks, et reklaamida oma geoloogiateenistuse vajadust vabariigis, kus töötaksid Eesti geoloogilist ehitust tundvad spetsialistid (pidades silmas eelkõige geoloogia osakonna lõpetanuid). Selle nimel tegid agitatsiooni ka mitmed osakonna vilistlased nagu Linda Laane, Valdur Kruus jt, kes töötasid juba erinevates projektorganisatsioonides.

1957. aasta 13. aprillil toimus ülikooli geoloogia osakonna koosolek, mis oli samuti pühendatud kujunenud olukorra analüüsile ja sellest väljatuleku võimaluste leidmisele. Vastu võeti otsus taotleda valitsuselt **geoloogia-teenistuse** ja koos sellega ka **geoloogiafondi** loomist. Kõrvuti sellega tuli teha kõik selleks, et TRÜ-s taastuks üliõpilaste koolitus geoloogia erialal. Selle ülesandega hakkas tegelema dotsent E. Möls.

K. Orviku oskuslik organiseerimistöö andis soovitud tulemuse. Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt loodi 8. august-

til 1957. aastal Geoloogia ja Maavarade Kaitse Valitsus ning samaaegselt ka Eesti Geoloogia Fond (Vingisaar 1986). Geoloogia Valitsuse esimeseks juhatajaks kinnitati Tallinna Tehnikaülikooli 1948. aastal mäeinsenerina lõpetanud ja TA GI-s töötav Karl Müürisepp ja Geoloogia Fondi juhatajaks Moskva Riikliku Ülikooli lõpetanud TA GI teadur Ruth Urgard.

Dotsent E. Möls pidas läbirääkimisi tollase TRÜ rektori professor Feodor Klementiga üliõpilaste vastuvõtu taastamise küsimuses. Ka siin olid tulemused lootustandvad. Pärast seda kui E. Möls oli rektorile selgitanud geoloogia õpetamise pikaajaseid traditsioone ülikoolis alates 19. sajandist ja seda, et siin on õppetööd teinud paljud kuulsad teadlased, oli rektor lõpuks oma seisukoha järgmiselt kokku võtnud – tema ei taha olla selleks rektoriks, kes geoloogide ettevalmistamise Tartus lõpetab. Rektor F. Klementi läbirääkimised Moskvast olid tulemuslikud ning 1958. aastal taastus üliõpilaste vastuvõtt geoloogia osakonda. Vastu võeti viis üliõpilast ning sellest ajast alates on geoloogide koolitus pidevalt Tartu Ülikoolis jätkunud. 1958/59. õppeaastal olid osakonnas I ja V kursus 30 üliõpilasega.

Kõik nimetatud positiivsed uudised valmistasid heameelt, kuid probleemid ikkagi jätkusid. Seoses kursuste arvu pideva vähenemisega langesid oluliselt ka õppejõudude koormused, mille alusel neile palka maksti. Kõik see viis osakonna õppejõudude ja teiste töötajate koondamiseni ja osakonna struktuurse muutuseni. Kahe kateedri liitmise tulemusel 1958. aasta sügisel jäi alles üks kateeder – **mineraloogia ja geoloogia kateeder** dotsent E. Mölsi juhtimisel.

Professor K. Orviku lõpetas geoloogia kateedri juhatamise 1956. aastal, keskendudes täielikult Geoloogia Instituudi juhtimisele ja teadustööle. Osakonda jäi ta tööle poole koormusega professorina. Loobudes kateedri juhatamisest, tegi ta mulle ettepaneku see amet üle võtta ja kuna ta oli sellise otsuse ise juba teinud, ei olnud minu vastuvaidlemisel enam mõtet. See otsus leidis kinnituse ka NSVL KHM käskkirjaga. Olin geoloogia kateedri juhataja kohusetäitja aastatel 1956–1958 (kuni kateedrite liitmiseni).

Töötajate koondamisega seotud probleemid tuli lahendada dotsent E. Mösil, mis talle, kui emotsionaalsele inimesele mõjus rusuvalt ning halvendas ta tervislikku seisundit. Koondati vanemõpetaja kohad, millel töötasid H. Teder, L. Orviku, K. Kajak ja E. Lõokene. Vanemlaborantidest koondati H. Kajak, A. Sarv ja E. Truus. 1956. aastal lahkus omal soovil vanemõpetaja kohalt E. Mustjõgi, siirdudes tööle Uraali Geoloogia Valitsusse,

Geoloogia osakonna töötajad 1956. aasta sügisel. Esimene rida (vasakult): dotsent E. Möls, dotsendi kt. A. Oraspõld, vanemõpetaja L. Orviku, vanemlaborandid H. Kajak, A. Sarv, E. Uus ja E. Truus, laborant H. Eichvald (TA GI), vanemõpetaja H. Teder. Teine rida (vasakult): dotsendi kt. H. Viiding, dotsent A. Rõõmusoks, professor K. Orviku, vanemõpetaja K. Kajak, R. Männil (TA GI), assistent D. Kaljo, vanemõpetaja E. Lõokene, vanemlaborant K. Utsal, L. Sarv (TA GI).

kust ta juba 1958. aastal Eestisse tagasi tuli, asudes ametisse Eesti Geoloogia Valitsuse peageoloogina. Ka mitmed teised koondatud (nagu K. Kajak ja H. Kajak) said tööle Geoloogia Valitsusse, A. Sarv aga TA Ajaloo Instituuti. D. Kaljo, kes pärast aspirantuuri lõpetamist töötas aasta veel assistendina, siirdus TA GI-sse teadussekretäri kohale.

Kogu muutuste dünaamikat peegeldab kõige paremini Erna Lõokese teenistuskäik: 1950–1951 assistent, 1951–1958 vanemõpetaja, 1958–1960 vanemlaborant, 1960–1961 assistent, 1961–1972 vanemõpetaja ning alates 1972. aastast dotsent. Pingeline olukord koormuste osas kestis edasi veel ka 1960-ndatel aastatel. Kuna dotsent E. Mölsil oli õnnestunud organiseerida mitmeid lepingulisi töid, siis nende täitmiseks sai anda tööd nii mõnelegi osakonna lõpetanule (Mare Viiding jt).

Pärast koondamisi ja ümberpaigutusi oli 1958/59. õppeaastal mineraloogia ja geoloogia (aastast 1960 geoloogia) kateedri uuenenud koosseis järgmine: kateedri juhataja dotsent E. Möls (kuni 1960. aastani), dotsent A. Rõõmusoks, dotsendi kohusetäitja H. Viiding, dotsendi kohusetäitja A. Oraspõld, vanemlaborant E. Lõokene, vanemlaborant K. Utsal, laborant E. Uus ja vanempreparaator E. Kirsimägi.

Minu meenutusi meie õpetajatest

Edasi tahaksin veelkord kirjutada meie õpetajatest, kes oma kõrghariduse ja teaduskraadid said põhiliselt sõjaeelsel ajal Eesti Vabariigis, teistsugustes tingimustes ja oludes. Pärast sõda, 1945. aastal, asusid nad aga lootusrikkalt ja täis optimismi ülikoolis uut geoloogide põlvkonda õpetama ja kasvatama. Et kõik kavandatu edaspidi siiski ei täitunud, sellest oli juttu ülalpool. Siinkohal tahaksin aga jagada oma isiklikke mälestusi ja kogemusi meie õppejõudude lektoriomadustest ja nende puhtinimlikest väärtustest.

Lektorina meeldis mulle kõige enam professor **Artur Luha**. Ta oli rahulik, rääkis selgelt ja paraja tempoga. Tema lauseehitus oli suhteliselt lihtne, võimaldades hästi kaasa mõelda ning samal ajal kõik vajalik ka konspekterida. Korralik konspekt oli tollal üliõpilase jaoks aga ülioluline, sest geoloogilist õppekirjandust kas polnud üldse või siis oli väga vähe. Ka oli see venekeelne, millega oli tudengitel, vähemalt algusaastatel, raskusi. A. Luhal endal oli loengus oma konspekt olemas, kuid ta kasutas seda peamiselt kontrollimiseks, kas kõik ettenähtud ja vajalik öeldud sai. A. Luha oli ka minu diplomitöö ja kandidaaditöö juhendajaks. Tema nõuanded olid arusaadavad, kasulikud ja asjalikud. Kuna oli vahetu sõjajärgne

aeg, tundis ta ikka huvi, kuidas ma majanduslikult hakkama saan. Selline tähelepanu liigutas mind väga. Tema surmateade oli suur löök kõigile.

Professor **Karl Orviku** oli hoopis teine natuur. Ta oli temperamentne, liikuv ja suure töövõimega. A. Raukas (1989) on osutanud sellele, et Orviku kirjutamise stiil oli raskepärane. Sedasama võib öelda ka tema loengute kohta, sest ta oli kinni oma keerulise lauseehitusega konspektis. Sellest johtuvalt oli tema loenguid raske konspekteerida.

Vaadeldaval perioodil olid üliõpilased ja aspirandid, kes tegelesid oma kursusetööde, diplomitööde või dissertatsiooni materjalide läbitöötamisega osakonnas ka õhtuti. Ka K. Orviku armastas õhtuti töötada oma kabinetis, tehes aeg-ajalt puhkepause, liikudes ringi ja vaadates, mida teised teevad. Sellal võis temalt kasulikku nõu saada. Mäletan, et kui tegelesin oma dissertatsiooni materjalide läbitöötamisega, siis kuna mu teema oli paleontoloogilis-paleoökoloogiline ning Eestis polnud kedagi, kes selle probleemiga oleks varem tegelenud, pöördusin oma murega K. Orviku poole. Tema reageeris sellele kohe ja lubas helistada professor R. F. Heckerile, selle ala spetsialistile Moskvast. Peagi saabus teade, et Hecker on nõus minuga kohtuma ja vajalikku nõu andma. Sõitsin Moskvasse. Kohtusin väga sümpaatse inimesega, kelle nõuanded olid väga kasulikud ja kindlustunnet andvad.

K. Orviku võis aga nii mõnigi kord ägestuda, kui mingi asi või korraldus polnud nii hästi tehtud, nagu tema ootas. Kui „karistamise“ juures juhtus olema tema abikaasa Leonidia, siis hakkas tema „karistatavat“ kaitsma ja kujunenud olukorda pehmendama ning lõpptulemus võis olla palju soodsam kui esialgu oleks osanud arvata.

Leonidia Orviku oli inimesena hea suhtleja. Ta suhtus nii tudengitesse kui ka noortesse õppejõududesse väga hoolitsevalt ja emalikult. Tavavestluses, kui polnud juttu geoloogiast, oli K. Orviku enamasti vait, lastes rääkida abikaasal.

Dotsent **Evald Möls** oli emotsionaalne inimene, kuid sealjuures väga tagasihoidlik. Oli tõsiasi, et tema õppekoormus, võrreldes teiste õppejõududega, oli märgatavalt suurem. Kuid võib-olla just tänu sellele omandas ta kiiresti pedagoogilise meisterlikkuse. Mäletan, et kui tudeng ei saanud loengul esitatust päris hästi aru, siis võis ta selle igati selgeks saada individuaal-

sel konsultatsioonil. Kuna E. Möls luges väga erinevaid aineid, siis juba seetõttu oli konspekti olemasolu vajalik, kuigi selle koostamisega võis ta sattuda ka ajahätta. Kuigi loeng, nagu tavaliselt, oli kahetunnine, tekkis siiski teisel tunnil tihti probleem selle õigeaegse lõpetamisega, sest lektor oli hoogu sattunud. Tagasihoidlikkuse kõrval oli E. Möls ka väga heatahtlik ja abivalmis ning konflikte vältiv. Ta soovis tekkinud probleeme ikka rahumeelselt lahendada. Kui hiljem Heldela Tederilt küsisin, kuidas kaks kateedrijuhatajat omavahel läbi said, siis vastus oli lühike – suhe oli ametlik, siiras ning reserveeritud. Nii mõnigi kord hoidus E. Möls K. Orvikuga vaidlemast ja laskis tal teha, nagu tema tahtis. On tõsiasi, et E. Mölsil oli suur diplomitööde juhendamise, aga ka nende retsenseerimise koormus. Tudengid esitasid tihti oma töid talle retsenseerimiseks ikka viimasel hetkel ning seetõttu jäi Möls jälle ise ajahätta, võttes aega ka öötundidest.

E. Mölsi kateedris töötanud Heldela Teder oli seltskondlik, rõõmsameelne, hea suhtleja ning alati abivalmis õppejõud.

Veel tahan meenutada 1945. aastal mineraloogia ja petrograafia kateedrisse vanemlaborandina tööle võetud Ella Uusi. Ta oli õppinud „Pallase“ kunstikoolis, oli hea joonestamis- ja masinakirjaoskusega. Temast kujunes paljudeks aastateks kateedrijuhataja E. Mölsile suur abiline, kes hoidis kateedri asjaajamise igati korras. Tema joonestusoskust kasutati ära loengute jaoks vajalike tabelite valmistamisel. Tema masinakirjaoskusest said kasu nii mitmed üliõpilased kui aspirandid (sh ka mina) kuni Arvo

Püssi baasis (1955). Vanempreparaator E. Kirsimägi ootab tudengeid lõunasöögile.

Rõõmusoks doktoritöö masinakirjutamiseni välja. Tänu-tundega meenutan Ella Uusi heasoovlikkust, abivalmi-dust ja tema loovust. Tal oli hea kontakt ka tudengitega.

E. Mölsi kateedris töötas laboritöödel hulk aastaid alati abivalmis ja heatahtlik vanemlaborant Eliise Truus. Pea-aegu vaadeldava perioodi algusest peale töötas K. Orviku kateedris preparaatori või vanempreparaatorina Elisabeth Kirsimägi, kelle ülesandeks oli ka välipraktikatel osale-jate toilitustamine Püssi baasis ning laboris õppejõudude abistamine nende laboritöödel. Ta oli osakonna patrioot.

Lõpuks märgiksin seda, et kõik need õppejõud, kellest käesolevas kirjutises juttu on olnud, töötasid osakon-nas missioonitundega. Vaatamata sellele, et nende endi soovid ja ootused kaugeltki alati ei täitunud, andsid nad enesest kõik, et üliõpilased, keda nad õpetasid, saaksid vajaliku geoloogilise baashariduse.

Kirjandus

Aaloe, A. (koostaja) 1995. *Eesti geoloogia. Bibliograafi-line teatmik*. Eesti Geoloogia Selts, Tallinn, 145 lk.

Haamer, V. (koostaja) 1987. *Tartu Riikliku Ülikooli õppe-teaduskoosseisu biobibliograafia nimestik 1944–1980*. Tartu Riiklik Ülikool, Valgus, Tallinn, 526 lk.

Isakar, M. 2005. Geoloogia õpetamine ülikoolis aastatel 1918–1945. Verš, E., Puura, I., Isakar, M. (toimetajad) *Geoloogia õpetamine Eestis läbi kolme sajandi*. Tartu Üli-kooli Geoloogia Instituut, Tartu Ülikooli geoloogiamuu-seum, Tartu, 44–63.

Kurvits, T. ja Kirsimäe, K. 2005. Tartu Ülikoolis geoloogia erialal kaitstud diplomitööd ja väitekirjad aastatel 1946–2005. Verš, E., Puura, I., Isakar, M. (toimetajad) *Geoloogia õpetamine Eestis läbi kolme sajandi*. Tartu Ülikooli Geoloogia Instituut, Tartu Ülikooli geoloogiamuuseum, Tartu, 86–111.

Mitt, A. 1977. *Meenutusi. Tartu Riikliku Ülikooli tegevus-est 1944/45. õppeaastal*. Eesti Raamat, Tallinn, 112 lk.

Nestor, H. 1993. Akadeemik Artur Luha kui Eesti siluri uuri-ja. Viiding, H., Raukas, A. (toimetajad) *Geoloogia rajajooni Eestis. Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist, IX*. Eesti Loodusuuri-jate Selts Eesti Teaduste Akadeemia juures,

Teadusajaloo ja Teadusfilosoofia Eesti Ühendus, Eesti Tea-duste Akadeemia Geoloogia Instituut, Tallinn, 126–137.

Oraspõld, A. 2006. 185 aastat geoloogiaharidust Tartu Ülikoolis. *Geoloogiatöö muutuv asjas, Eesti Geoloogia Seltsi Bülletään, 7/06*, 5–10.

Raukas, A. 1989. Karl Orviku osa Eesti kvaternaargeo-loogias. Viiding, H. (vastutav toimetaja) *Geoloogia arengust Eestis. Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist, VII*. Eesti Loodusuuri-jate Selts Eesti Teaduste Akadeemia juures, Teaduse ja Tehnika Filosoofia ning Ajaloo Nõukogude Rahvusliku Ühenduse Eesti osakond, Eesti Teaduste Aka-deemia Geoloogia Instituut, Valgus, Tallinn, 118–129.

Rõõmusoks, A. 2005. Geoloogiaharidus Tartu Ülikoolis 20. sajandi teisel poolel. Verš, E., Puura, I., Isakar, M. (toi-metajad) *Geoloogia õpetamine Eestis läbi kolme sajandi*. Tartu Ülikooli Geoloogia Instituut, Tartu Ülikooli geoloogia-muuseum, Tartu, 64–66.

Siilivask, K. ja Palamets, H. 1982. *Tartu ülikooli ajalugu, III. 1918–1982*. Eesti Raamat, Tallinn, lk 195.

Viiding, H. 1989. Akadeemik Karl Orviku – Eesti lito-loogia rajaja. Viiding, H. (vastutav toimetaja) *Geoloogia arengust Eestis. Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist, VII*. Eesti Loodusuuri-jate Selts Eesti Teaduste Akadeemia juures, Teaduse ja Tehnika Filosoofia ning Ajaloo Nõukogude Rahvusliku Ühenduse Eesti osakond, Eesti Teaduste Aka-deemia Geoloogia Instituut, Valgus, Tallinn, 108–117.

Viiding, H. 1993. Evald Möls kui geoloog ja pedagoog. Viiding, H., Raukas, A. (toimetajad) *Geoloogia rajajooni Eestis. Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist, IX*. Eesti Loodusuuri-jate Selts Eesti Teaduste Akadeemia juures, Teadusajaloo ja Teadusfilosoofia Eesti Ühendus, Eesti Teaduste Akadeemia Geoloogia Instituut, Valgus, Tallinn, 166–176.

Viiding, H. ja Palmre, H. 1993 Rakendusgeoloogilisest uurimistööst Eestis 1918–1946. Viiding, H., Raukas, A. (toimetajad) *Geoloogia rajajooni Eestis. Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist, IX*. Eesti Loodusuuri-jate Selts Eesti Teaduste Akadeemia juures, Teadusajaloo ja Teadusfilosoofia Eesti Ühendus, Eesti Teaduste Akadeemia Geoloogia Ins-tituut, Valgus, Tallinn, 5–21.

Vingisaar, P. 1986. Upravlenie geologii ËSSR. Viiding, H. jt (toimetaja) *Istorija geologičeskih nayk v Èstonii*. Valgus, Tallinn, 271–279. [Vene keeles].

Asta Oraspõld, Tartu Ülikooli Ökoloogia ja Maateaduste Instituudi geoloogia osakonna emeriitdotsent.